

KONGO'DA FOLKLOR ARAŞTIRMALARI*

Daniel J. CROWLEY

Çeviren: Metin ÖZARSLAN

Bugünlerdeki haberler araştırma planlamasını pek fazla teşvik etmemesine rağmen, Eski Belçika Kongo'su, folklorcular için fiili olarak keşif bekleyen bakir bir sahadır. Bu (durum), yayına başladığı 1925 yılından beri Bibliographie Ethnographique du Congo Belge'de(1) her yıl kaydedilen Kongo halk ürünlerini ihtiva eden ortalama yirmi makale ve kitabı elde etme yetersizliğinden kaynaklanmasa da, yönetici, misyoner ve seyyahların tesadüfen başka faaliyetler için derledikleri bu ürünler kısa ve eksiktir. Genellikle, etnografyaya dayalı basit malumatta, mahallî kültürde folklorun fonksiyon türleri konusunda pek fazla bir şey yoktur. Mesela Bangala ve Bakongo halkları arasında misyonerlik yapan John H. Weeks, kaydedilmiş 57 Kongo masalını yayınlamışsa da, bu masalların değeri asgari temel bilgi, uygun olmayan derleme metodları, kullansız ve ikinci derecede kaynak kişilerin kullanılması gibi olumsuzluklardan dolayı şüphe arzemektedir. Onların (yönetici, misyoner ve seyyahlar) derledikleri metinler "bir yerli (misyon) dergisinden seçilmiş" veya "Wathen Misyoner Okulu'nun öğretmen ve öğrencileri tarafından benim için yazılmıştır" veyahut da "yıllardan beri Balolo kabilesi halkı arasında yaşayan bir arkadaş tarafından anlatılmıştır"(2) şeklinde ibareler taşımaktadır. bu derlemelerde; anlatıcının ismi, yaşı, toplum içindeki konumu, üslup usulleri, dinleyicisiyle dostça münasebeti veya harfi harfine tercümede herhangi bir teşebbüs veyahut da masalın üslup ayrılığı gibi ayrıntılar üzerinde durulmaz. Van Caeneghem(3) gibi bir kaç alim bir Avrupa diline tercümeleleriyle birlikte mahalli bir dille bulunmuşlardır. Bu değerli yazıların çoğu Grands Lacs, Kongo Overzee, Artes Africanæ ve çok büyük veya özel ihtisas kütüphanelerinde bulunabilen başka dergilerde yayınlanmıştır. Bir çok bö-

lüm için, önceki derlemeler zaman ve mekan içinde tip ve motiflerin kabaca tahliline yardımcı edecektir.

Kongo'daki tahminen iki yüz kabile grubunun kaydedilmesi eşit seviyede tamamlanmıştır. Misyonerlerin ilk olarak yaptıkları şey, uygun bölgelerde bir düstur takip ederek ruhları kurtarmak olmuştur. Folklor derlemecileri ise en geniş biçimiyle Avrupalılaştırılmış Bas Kongo'da Atlantikten Leopoldville Kasai Basin'de ve Katanga ile Ruanda'daki Urundi yaylalarında çalışmışlardır. Mangbetular, Pigmeler ve diğer dağınık gruplar hariç; Kivu, Orientale ve Equeateur'un büyük vilayetleri hemen hemen meçhuldür. (Bayan) Kliple, ecnebi benzerleriyle Afrika Masalları konulu incelemesinde(4) eski Belçika hakimiyet bölgesinden sadece 16 masal tipine ait 28 örnek ihtiva eden 22 neşriyat bulmuştur. Bu yayınların beşinde folklorun kabilevi kaynakları belirtilmemiş, fakat onsekiz kabilenin vilayetlerinin kaydedildiği liste geri kalan neşriyatta 458. sayfada gösterilmişti.

Başka yerlerde olduğu gibi Afrika'da da Kongo'nun siyasi öncüleri sıkı kabile münasebetlerine tahammül etmemişlerdir. Sonuçta, Kongo halklarının tamamlanan folklor derlemelerinin çoğu Kongo hudutlarının dışında yazılmıştır. Böylece her ikisi de Eski Fransız Kongosu'ndan olan Denhet'in Fjort masalları(5) derlemesi ve Pechuel-Loesce'in Loange derlemesinin(6) Bakongo halkınca meskün olan Eski Belçika Kongosu ve Angola'nın birbirine yakın ve komşu bölge folklorlarına benzerliği farzedilebilir. Aynı şekilde Doke(7) tarafından incelenen Kuzey Rodezya'da yaşayan Lamba (halkı) Güneydoğu Katanga'da ikamet etmektedir.

Chatelain'in Umbundu Masalları(8), Kongo'dan çok uzakta Merkezi Angola'da derlenmesine rağmen Güney Leopoldville vilayeti

* Journal of American Folklore (Vol.74, s.457-460).

ile Batı Katanga'daki kabilelerin kültürel ya-
knlıklarını gösterir.

Linguistik nasyonalizmin folklor araştırmalarını teşvik ettiği Belçika'nın Flamanca konuşulan bölgelerinde pek gerçek olmamasına rağmen, Kongo folkloru hakkındaki tahlili incelemelerin azlığı muhtemelen Fransızca konuşan araştırmacılar arasında bir disiplin olarak folklorun nispeten düşük konumunu gösterir. Tervuren'deki Kongo Belge Kraliyet Müzesi; etnografya, tabii bilimler ve sanattaki kararlılığına rağmen, yayınları arasında ne folklor arşivine ne de folklor yayın dizisine sahiptir. Kongo folklor ürünlerini barındıran ve bilinen tek arşiv, Kongo'nun hemen güney sınırında Tshikapa yakınlarında, Angola'da Dundo'daki Angola Mücevherat Şirketi'nin özel müzesindeki arşivdir. Bu arşiv, Angola'da Chowke, Lunda Luena ve dipir sınır kabileleri arasında yapılan müzik ve folklor kayıtları ile Luba, Lulua ve Kongo'da elmas madenlerinde çalışmak için Angola'ya göç etmiş olan Kasai'den derlenen bazı malzemeyi ihtiva etmektedir. Jakobs, Van den Eynde ve benzeri Belçikalı linguistikçiler, linguistik tahlil gayesiyle metin derlemesi yapmışlardır. Şeopoldville'deki Lovanium Üniversitesi'nde lisanüstü inceleme ve (akademik) araştırmaların istikbali belli değildir. Fakat, Ruanda Urundi'deki The Universite Officielle du Congo Belge'de (Şimdilerde Universite de l'Etat a Elisabethville) Jacques J. Maquet tarafından kurulan The Centre Interfacultaire d'Anthropologie et de Linguistique Africaine'deki, Tshombe'un eğitimde uzun vadeli taraafsız bir araştırmaya çok az yer veren acil programı daha şimdiden kaybolmuştur.

Eğer eyaletlerdeki mevcut siyasi kargaşa ve hizipler, Birleşmiş Milletler idaresi yönünde çözülebilirse, araştırmanın gündeme gelmesi tekrar düşünülebilir. Epeyce kınanan Belçikalılar çok fazla orta dereceli okul kurmadıkları halde, çocukların çoğu için ilköğretim imkanı vardı. Sonuçta, Kongoluların tahminen %40'ı okur yazar durumuhdudur. Bunlar, çoğunlukla erkek çocuk ve delikanlı olup, Kongo'da yaklaşık olarak yüz elli civarındaki mahalli dillerden bir veya ikisini, okuyup yazacak kadar bilirler. Bu mahalli dillerden çoğu Niger-Kongo veya Bantu dil ailelerine ait olduğuiçin, bir mahalli dili konuşan bir kimse çok fazla zorluk çekmeden başka bir mahalli

dili de öğrenebilir. İnsanların çoğu, pratik yetlerle nisbeten basit dört ticari dil olan, Leopoldville ve çevresinde konuşulan Kikongo ("Fiole"), Kasai vilayetinde konuşulan Chiluba ("Kituba"), Kongo nehrinin üst yakasında konuşulan Lingala ve boydan boya doğu ve batı taraflarında konuşulan Kiswahili dillerinden en az birini öğrenmiştir. Bu dillerde, ilk okumada kullanılan bazı halk masallarını da ihtiva eden bir kaç kitap yayınlanmıştır. Kaloulou veya Tshombe gibi Fransızcaya ait hususi heceleme durumları hariç, bu mahalli dillerin çoğu, son elli yılda oldukça makul bir tarzda, yazıya uyarlanmıştır. Bu yörelerde Fransızcanın büyük bir itibarı vardır; çünkü, Fransızca konuşanlar posta memurluğu, banka veznedarlığı ve gümrük memurluğu gibi rağbet edilen mevkilere geçme imkanına sahiptirler. Üstelik, muhtelif kabilelerden tahsil görmüş Kongolular arasında ticari dil olarak Fransızca konuşulması daha yaygındır. Ashında, aynı kabile üyeleri bile bazen karşılıklı konuşma şanasında da Fransızcaı tercih ederler. Tshombe, geçenlerde Katanga'daki bütün eğitim ve öğretimin Fransızca yapılmasını karara bağladı. Okulların çoğu Flaman rahip ve rahibeleri ile İngiliz veya Amerikan Protestan misyonerleri tarafından yönetildiği için, Kongo Fransızcasının oldukça arkaik ve tantanalı bir niteliği vardır.

Şüphesiz, bu karmaşık linguistik durum folklor araştırmasını tehdit eden bir unsurdur; fakat aynı zamanda Kongolular arasındaki nisbeten yüksek seviyeli bu lisan yetenek folklor mahsullerinin yaratım ve aktarım sırasında faydalı bazı tecrübelerin oluşmasına da imkan verir. Şehir merkezleri hariç, çok az sayıda kadın Fransızca bildiği için Fransızca konuşan kaynak kişiler hemen hemen her zaman erkektir. İngilizce konuşan tercüman ve kaynak kişiler Ugandalı göçmenlerle Rodezya Bakır Kuşağındaki madenlerde çalışan madenciler arasında bulunabilir. Fakat böyle insanlar, folklorun kendi geleneksel muhitinde araştırabileceği orman köylerinde nadir de olsa bulunabilir.

Okuyabilen ve birden çok dil konuşabilen kaynak kişilerin mevcut olması masal intikali, gelenek sınırları içinde müsaade edilen ferdi istihale zinciri, ibda ustüleri, yazılı malzemeye karşı anlatma gayretini ve hikaye anlatma sırasındaki bedii değerlerin kelimeye

dökülmesi gibi hususlar, üzerinde çok fazla ihtiyaç duyulan tecrübeleri mümkün hale getirir. Kongolular, masal, efsane, destan, gelenek tarihleri, atasözleri, şarkı, bilmece ve mahalli terimlerle özenle tafrik edilen diğer bir çok folklor mahsulü şekillerine sahiptirler. Dil ve kültürlerin nisbi benzerliği açısından, her bir folklor mahsulünün dağılımının şemalaştırılması; dil, şehirleşme ve kültürün yeniliğe açık oluşuyla birlikte folklorun yayılması hakkındaki yeni fikirlerin önemi, kendi içinde verimli olabilir. Tarihi vesikalar ve antropoloji ile birleştirilen "Gelenek tarihleri" Belçika işgali öncesi hakkında daha açık malumat verebileceği gibi, siyasi bakımdan daha büyük hayatiyet taşıyan ve ortak bir geçmiş paylaşılan dağınık kabilelerin birleşmesine de yardım edebilir. Kongoluların sözlü ifadelerine ait dikkatli incelemeleri, aslında bu insanların daha uygun bir şekilde anlatıma uyarıcı konularla halihazırdaki işkence, ırza tasallut ve yamyamlık temine oturtulabilirdi. Keza böyle incelemeler, saldırgan şehir çevrelerinde aile ve kabile yapısının esnekliğini açıklamaya ve bu kültürlerin başka yerlerde çok ciddi olan bazı batı kurumlarının özümsemesi ve yerleştirilmesi hususundaki yeteneğine de yardımcı olabilir.

Yakında Kongo'da istikrarlı bir hükümetin kurulduğunu farz edelim; o zaman durum Kongo'da folklor araştırmaları için teşvik edici olacaktır. Belçikalılar; buharlı nehir vapurları, trenler ve en iyi sahalardan tutun geçilemez bölgelere kadar uzanan bir şose şebekesi ile bağlantılı olan oldukça elverişli bir dahili ulaşım sistemi bıraktılar. İnsan bir araba veya bir jiple, yağmur mevsimi hariç her yere ulaşabilir. Kongolu olmayanlar için orman içindeki küçük kabilelere seyahat etmenin güvenli olup olmaması, muhtemelen gidilen saha ve kableden çok seyyahın milliyetine bağlıdır. Afrikalı bazı Birleşmiş Milletler üyelerinin itirazına rağmen, Kongoluların çoğunluğu, bütün yabancıları eşit bir şekilde ecebi olarak telakki eder. Faslı ve Habesistanlı askerler, Chokwe tarafından genellikle "beyaz" veya "Avrupalı" olarak tercime edilen chindele ibaresiyle tavsif edilirler. Hindistanlılar, Çinliler ve (siyah) melezler bile, daha kara olan derileri yüzünden, yerli ahaliye daha yakın değerlendirilmezler. Hatta, düşman kabi-

leden bir Kongolu, bir köyde tamamen yabancı olan birinden daha hoş karşılanmayabilir. Katanga, Kongoluların her yabancı ferdi yerli cemaate sundukları şeye göre değerlendirdikleri görüldü. Bu yelpazede, polis, asker ve tüccarları itibarlarının oldukça düşük olmasına karşılık; doktor, öğretmen, hemşire ve bazı yöneticilerin değeri oldukça yüksektir.

Temkine dayalı dostluklar kuran ve yerli siyasilere münasebetten uzak duran bir folklor araştırmacısının hiç bir zaman tahlil edemeyeceği kadar malzeme toplayamaması için hiç bir sebep yoktur. En zararsız folklor olan bütün araştırma konularının açmazı, genellikle, aklı başındaki her ferdin sosyal yapı, iktisat veya siyaset incelemeleri yaparken böyle değersiz şeylere müdahale etmesinin açıklanması olmaktadır. Bu tavır kendi kültürümüzde bilinmediği için, folklor araştırmacısının Kongo'ya gitmeden önce müsait yıkıcı savunmalarla ilgili repertuarını geliştirmek için yeterli fırsatı olacaktır. Gerekli mali kaynaklara ve sebata sahip olabilen araştırmacılar için Kongo'da folklor araştırmalarının geleceği sınırsız imkânlar summaktadır.

NOTLAR

1. Musée du Congo Belge, Bibliographie Ethnographique du Congo Belge et des Régions Avoisinantes, Publications du Bureau de Documentation, Série I, Vols. I-VI (1925-50) and yearly to present; from 1945-48, compiled by Olga Boone.
2. John H. Weeks, Congo Life and Jungle Stories (London, 1923), p.362; Among Congo Cannibals (London, 1913), p.218; also see "The Leopard and the Maize Farm; A Lower Congo Folk-Tale", Folk-Lore, XX (1909), 209-211; Congo Life and Folklore (London, 1911); Among the Primitive Bakongo (London, 1914), pp.134-140.
3. R.van Caeneghem, "De bruidchat en de loving in de spreekwoorden der Lulus-en Baluba-menschen", Congo, I, nos.3-4 (1937), 287-326-384-424.
4. May Augusta Kipple, "African Folktales with Foreign Analogues" (unpubl. diss., Indiana University, 1938, 20 ff.).
5. R.E. Dennett, Notes on the Folk-Lore of Fjort (French Congo), Publications of the Folk-Lore Society, XLI (London, 1937).
6. E. Pechhuel-Loesche, Volkskunde von Loango (Stuttgart, 1907).
7. Clement M. Dike, Lamba Folk Lore, Memoirs of the American Folklore Society, XX (1927).
8. Heli.Chatelain, Folk Tales of Angola, Memoirs of the American Folklore Society, I (1894).